

¶ Michael Robinson and Janet Garton (eds.): *Nordic Letters 1870-1910*. Norwich: Norvik Press, 1999. 422 pp. ISBN 1-870041-39-9

Dette er (bearbejdede) bidrag til en konference om "Nordic letter writing" i 1997 på det engelske universitet i East Anglia, bekendt for sin stærke skandinavistiske afdeling. Som bogens titel viser, drejer det sig om slutningen af det 19. århundrede. Altså den periode da brevskrivningen formodentlig havde sin sidste blomstring, førend i hvert fald den morsommere del af distancekommunikationen overgik til telefonen (20. årh.) og måske den elektroniske post (21. årh.), der *ikke bevares*.

Bogens indledning ved Michael Robinson og et par af dens bidrag gør en del ud af brevskrivningens *kunst*, dens æstetik eller retorik - måske for meget, når det dog ikke overbeviser os om at den i princippet er anderledes end den i fx reklamer og proklamationer. Der er ikke noget tilsvarende generelt stykke om breve som *historisk kilde*, skønt bidragene for det meste netop tager emnet på den led: især som litteraturhistorisk (inkl. litteratursociologisk), kulturhistorisk og personallhistorisk kilde. Det drejer sig kort sagt om *forfatterbreve* - plus breve (bl.a. til forfattere) fra to komponister - så nogenlunde i det moderne gennembruds periode. Bogens bidrag følger nogenlunde den litteraturhistoriske kronologi af emnerne/de behandlede forfattere.

Brevskrivningskunsten dyrkedes jo af mange andre end de professionelle digtere; fra dansk side ville jeg i denne periode som særlig fremragende pege på politikerens Viggo Hørup (der i denne bog er med på et hjørne, p.gr.a. Amalie Skram) og især kunsthistorikeren Julius Lange, som var tunghør og måske derfor glædede sig særlig ved at brevveksle (Lange er ikke med). Hvis vi holder os til digterne, er der måske kun to helt bemærkelsesværdige mestre i den epistolære (prosa)kunst i det 19.

århundrede, nemlig Esaias Tegnér og August Strindberg. Kun den sidste hører jo til i den periode bogen interesserer sig for, og det er fint at han får 3 af de 14 bidrag om enkeltforfattere. Andre 3 går, af andre grunde, til Amalie Skram. I øvrigt mangler der begribeligvis både den ene og den anden af læseværdige brevskrivere og centrale forfattere. En konference er nu engang et foredrags-marked og ikke en litteraturhistorie. Vi vil med tak tage imod hvad der tilbydes; der er mange herlige punktnedslag (dvs. citater) og adskillige interessante perspektiver i bogen.

Man kunne måske rubricere breve efter deres ophav: mon dette det er intime jeg (kæreste- og skilsmissebreve), det udfarende jeg (inkl. vrede og polemik), det missionerende jeg (Bjørnson, her savnet) eller det kommercielle jeg. Det sidste, med adresse til forlæggere, teatre m.v. er ofte det fyldigst bevarede. Men alle slags breve er jo relationsdokumenter: med ærinde til nogen. Og selv om utroværdigheden af privatbreve nok er mindre end ved fx diplomat- og firmabreve, bør man have et skarpt blik for hvilken kage også den private brevsriver i hvert enkelt tilfælde ønsker at mele. Et sådant blik har bogens bidragsydere da også indimellem - selvom de som æstetikere og sympatiske psykologer hellere vil tale om den skrivendes valg af *persona* (rolle) end om mål og manipulationsmidler; men i nogle tilfælde synes jeg nok at vore analytikere skulle have udvist mere skeptisk kildekritik.

En del af bidragene bringer et overblik over en forfatters hele kendte korrespondance: den evt. trykte, den utrykte eksisterende - og endelig den tabte, i det omfang man véd at den har eksisteret (fx via svarbreve). Hyppigt mangler jo ungdomsbrevene (hvem gemte på breve fra NN før han/hun blev berømt?) og adskillig intim korrespondance (tilintetgjort af korrespondenterne selv eller arvinger). Af Henrik Ibsen, som Vigdis Ystad skriver om, eksisterer således kun ganske få *billets doux* til et par unge kvinder i hans alderdom. Ellers er han den gennemførte forretnings- og træmand i sine breve, modsat Georg Brandes, som Jørgen Knudsen præsenterer med god belysning både af kvantitet og intensitet af hans korrespondance, og ligeledes modsat geniet Strindberg: Kerstin Dahlbäck prøver at sige noget kontrastivt om hans brevstil og hans fiktionsstil ud fra ordforråd, mens Barbara Lide mere frugtbart - og umådelig opmuntrende - behandler 'Strindberg's Epistolary Wit'.

Forskellige selektioner gennem forfatterbrevene gøres ud fra adresaterne. Disse kan være den litterære produktions aftagere og formidlere: *teaterfolk* (Strindbergs breve den vej inspiceres af Michael Robinson) eller *forlæggere*. En forfatter, især en begynder, kan være mere eller mindre hjulpet af forlæggeren, der er den nødvendige vej til læserne. Roger Holmström belyser det i et finlands-svensk tilfælde: den selvsikre Mikael Lybeck. Den sårbare Amalie Skram fik derimod et slemt stød da den næsten altid sippet-forsigtige Frederik Hegel (Gyldendal, København) pludselig i korrektoren droppede udgivelse af hendes debut. Det var først i sine sene år at hun blev flinkt behandlet - men ikke dygtigt solgt - af Gyldendal, hvad Katherine Hansons gennemgang af hendes korrespondance med forlæggerne viser.

Vigtige vidnesbyrd kan forfatterbrevene fra denne periode selvsagt også give om forfatterens relationer til 'bevægelsen', i denne bog særlig dens danske general Georg Brandes og hans lokalguvernør Edvard, dvs. *kritikerne* i en vel ikke enestående, men dog dybere mening end almindeligt. To meget forskellige, begge fortrinlige brevskrivere efterses i denne relation. Den ene er Henrik Pontoppidan, der præsenteres af sin udgiver Elias Bredsdorff; Pontoppidan var en på én gang fast skribent og underfundig karakter, og mens Bredsdorff fremlægger nogle af hans vigtigste udtalelser til og om Georg Brandes og (til Valdemar Vedel) om Henrik Ibsen, afholder han sig fra at bore i deres næsten demonstrative tvetydighed. En helt anderledes varm og tilsyneladende spontan brevskriver var Knut Hamsun, hvis ungdomsvej fra Amerika over bl.a. Edvard Brandes' skrivebord følges af Harald Næss i hans breve.

Lidt anderledes er synsvinklen for Henk van der Liets undersøgelse af Holger Drachmanns breve (mest i 4-binds-udgaven ved Morten Borup, der udelader de fleste intime breve). Drachmann, der var en skiftevis brovtende og indtil det klynkende svag person, ragede efter sin storm-radikale ungdom som bekendt uklar med først Edvard, senere også Georg Brandes, og lænede sig i 1880'erne op ad bl.a. det såkaldte Danske Venstre; i 1890'erne blev han igen en slags Brandesianer. Den sonde som van der Liet stikker ned i dette omvekslingsrige *life and letters*-felt, angår spørgsmålet om Drachmanns anti-Brandes-orientering hang sammen med brevligt dokumenteret antisemitisme. Det gjorde den

ganske sikkert, ligesom antisemitismen trivedes frodigt i store dele af den Højre-bestemte og ikke mindst den 'Dansk'-grundtvigianske opinion (inkl. Bjørnson?). Vi var herlige danske, nordiske, germanere; alt slemt stammede fra Rom, fra den romanske og især franske verden, og fra de ligeledes sortsmuskede, liderlige og ateistiske jøder (jøder kunne - jf. endnu T.S. Eliot - accepteres hvis de enten var konverteret til den luthersk-evangeliske kirke eller holdt sig hjemme i den kuriøse mosaiske tro). Hvis nogen nutidige læsere synes at kunne genkende et ideologisk mobnings-mønster her, evt. med inkriminerings-grænsen forskudt til Middelhavet, har de næppe uret. Og - jo, Drachmann dyppede også sin pen i den suppedas.

Politik er for tiden mindre interessant end kønsforhold og erotik, i litteraturhistorikerkredse. Som det fremgår: ikke absolut i denne bog, hvad der er en af dens fortjenester; men der bliver dog en del opmærksomhed til overs for herre-dame-forholdene. Belyst af hhv. Jorunn Hareide og Jørgen Knudsen er der de mere perifere som Georg Brandes' indsats for at undslippe Magdalene Thoresens omklamring (få breve) og hans forsøg på at opmuntre og til dels helbrede sin russiske, knapt nok sete beundrerinde Vera Spasskaja ved epistolær hypnose (mislykket, men mange breve). Herhen hører vist også Tor Obrestads 'Romantic Novel' om Alexander Kielland og frues venskab med Viggo og Loiuse Drewsen, et venskab med visse erotiske overtoner - men så heller ikke mere - mellem hr. Kielland og fru Drewsen. Og måske Judith Messicks redegørelse for hvordan Amalie Skram engagerede Viggo Hørup som sin - mest skriftlige - sjælesørger i et par år i 1890'erne, hvor hun var oprevet og i ægteskabelig krise, som endte med skilsmisse fra Erik Skram. Hørups breve er morsomme, kloge, venlige, men på arms afstand til den smukke frue; snarest har han vist til at begynde med været optaget af at redde sin kammerat Erik Skram fra trakasserier og skandale - det lykkedes naturligvis ikke.

Forbindelsen mellem den norske fraskilte fru Amalie Müller og den danske forfatter og journalist Erik Skram, som hun blev gift med i 1884 (iflg. s. 304, note 1: 1885, må være en fejl?) udvikledes i en strøm af breve begge veje. Janet Garton, der forestår deres udgivelse, viser her hvordan de to mennesker talte sig ind på hinanden i det både personligt

og i tidens sædelighedsfejde penible spørgsmål om sex. Mest plads vies imidlertid til den særlige friktion mellem dansk og norsk nationalitetsfølelse, som vi nu knapt kender eller næsten har fortrængt; men den har sandelig været der, og et objektivt engelsk blik har ikke svært ved at eksponere den i brevene.

Hjemligt og udenlandsk belyses i en anden dimension i Annegret Heitmanns bidrag om München som hjemsted for gennembruddets skandinaviske forfattere og kunstnere. Fra Ibsen og nedefter var hovedformålet for vore litterære landsmænd: at have fred til at arbejde og at drage fordel af de beskedne leveomkostninger. Virkelig at opfatte byen de boede i, eller blot at gå op i det sydtyske kunstliv eller møde tyske litterater - det var de ret ligeglade med. Undtagen Georg Brandes, der her traf og dyrkede forfatteren Paul Heyse - en sympati Annegret Heitmann registrerer, undrer sig over og noterer den unge, radikale Drachmanns forargelse over. Sagen er vist at om man tror Georg Brandes' 'hedenske' smag mere var til Zola end til Paul Heyse, så kender man ikke helt Georg Brandes.

Bogens to sidste kapitler handler om *komponist*-breve. Lionel Carley skriver om den engelske musikskaber Frederick Delius' mange besøg og forbindelser i Skandinavien, især Norge, som de fremtræder i hans brevvexlinger. Og Alan Swanson foretager en slags retorisk niveauanalyse af Carl Nielsens breve, som han paralleliserer med niveauerne i Nielsens musikalske *oeuvre*. Carl Nielsen var i sin erindringsbog *Min fynske Barndom* (1927) en vidunderlig naturlig skribent, men jeg er knapt overbevist af Swansons jævnføring mellem forholdsvis trivielle træk i hans breve - er de overhovedet noget særligt som prosa? - og hans herlige musik.

Lars Peter Rømhild, Birkerød